

ПОНЯТТЯ ЛЮБОВІ У ТВОРАХ СВЯТИТЕЛЯ ІОАНА ЗОЛОТОУСТОГО

М. М. ГУНЬКО

У статті коротко висвітлені основні думки та погляди святителя Іоана Золотоустого на справжню християнську любов. Вказано, на основі слів святого, на її особливе місце і провідну роль у справі спасіння кожного християнина.

Ключові слова: Іоан Золотоустий, любов, жертва, чеснота, ближній, заповіді.

М. М. GUNKO

THE NOTION OF LOVE BASED ON JOHN CHRYSOSTOM WORKS

The article considers the main John Chrysostom's ideas of true Christian love. It points out to special place and vital part of any human in the process of salvation.

Key words: John Chrysostom, love, sacrifice, virtue, nearby, commandments.

У всьому світі немає, мабуть, людини, яка не хотіла б, щоб її любили. Кожен шукає любові, кожен по-своєму прагне її. Це особливе почуття багатьох надихає на подвиги в її ім'я, вселяє в душі людей відчуття чогось доброго, світлого і прекрасного. Але зовсім особливе значення, особливе звучання набуває любов у християнстві. Це – чеснота, яка вміщає в собі саму суть життя християнського. Адже саме у ній відкривається нам велика священна таємниця: *Бог є Любов* (1 Ін. 4: 16). За словами відомого сучасного богослова Христоса Яннараса, «мова йде не про те, що Бог “володіє” любов'ю, що любов є певною якістю, атрибутом Бога, а про те, що Бог – сама Любов, що образ Божественного буття є любов» [7, с. 53]. Увесь світ створений любов'ю Божою. І з самого першого свого подиху людина починає відчувати цю величну, безмежну до неї любов Бога.

Актуальність теми. Сучасність ставить перед християнським способом мислення серйозні виклики у сенсі розуміння любові, оскільки на всіх рівнях пропагується спотворене поняття цієї фундаментальної чесноти. На противагу богонатхненному вченню, яке сповістили у своїх

творах святі отці Церкви, серед яких чільне місце саме в цьому питанні займає святий Іоан Золотоустий, висувається примарне бачення любові як пристрасно-чуттєвого стану, що зовсім не обов'язково пов'язаний із жертовністю, чистотою, стриманістю, готовністю до самопожертви, а лише спрямований на задоволення власних, часто егоїстичних потреб та амбіцій.

Мета статті полягає у правдивому висвітленні поняття любові на основі вчення Церкви. Для цього проведено аналіз творів із богословської спадщини святого Іоана Золотоустого, славного богослова-мораліста, що був і є одним із провідних церковних учителів стосовно поняття любові.

Аналіз досліджень та публікацій. Тема любові у творчості святого Іоана Золотоустого, як і взагалі у православному богослів'ї, – невичерпна. Тому багато дослідників праць святого розглядають його думки і вчення про любов. Серед них слід згадати архім. Агапіта (Беловидова), М. Бажанова, Р. Брендлера, предметом дослідження яких була пастирська діяльність святого і його повчання, основою яких є поняття любові. Н. Гроссу, В. Лебедев, О. Лопухін у своїх працях розкривають основний характер проповідей і повчань Іоана Золотоустого. О. Орлова у праці, присвяченій життю і діяльності святого на основі його слів, проповідей і повчань, вказує на те, як слова і роздуми про любов Іоана Золотоустого були підтвержені і запечатані його особистим життєвим прикладом.

Усе досконале, що вміщується у понятті чесноти, виростає з кореня любові; тому той, хто має її, і в інших чеснотах не відчуває нестачі. І хоча вона остання із чеснот, але за достоїнством перша з усіх і позаду залишає всі інші чесноти, що народилися раніше від неї. Цю думку цілком і повністю підтверджує Священне Писання Нового Завіту. Зокрема в посланні до християн Коринфської Церкви святий апостол Павло наголошує: «Нині перебувають ці три: віра, надія, любов; але більша з них любов» (1 Кор. 13: 13).

Мабуть, усі святі отці, залишаючи свою духовну спадщину для майбутніх поколінь, обов'язково говорять про любов. І говорять вони про неї не з простих міркувань, а від власного великого досвіду переживання любові, перебування у ній. Недаремно апостол Павло закликає ефеських християн, а з ними і всіх нас: «Отже, наслідуйте Бога, як діти улюблені, і живіть у любові, як і Христос полюбив нас» (Еф. 5: 2).

У преподобного Максима Сповідника є подібне повчання, яке висвітлює суть християнської любові, звертаючи особливу увагу на рівне ставлення до ближнього з огляду на те, що всі

ми однаковою мірою творіння Божі, а отже і однаково цінні для Творця. Звідси – наслідок, що й між людьми повинні панувати рівні стосунки: «Досконала любов не розділяє людей за їхніми звичаями, а завжди бачить єдину природу всіх людей і однаково любить їх: добрих – як друзів, а недобрих – як ворогів, благодіючи їм, довго терплячи, переносячи завдані ними прикрощі і зовсім не віддаючи їм злом, але навіть страждаючи за них, якщо доведеться, щоб якщо можливо, то і їх зробити своїми друзями. Якщо ж це і неможливо, вона все-таки не відступає від свого налаштування до них, завжди однаково являючи плоди любові до всіх людей» [6, с. 20–21].

А тому всі святі, стяжаючи благодать Святого Духа, переповнюючись даром любові Божої, закликають до неї і нас, «від повноти бо серця говорять уста» (Мф. 12: 34). Сповнені любов'ю, вони і нас повчають про неї, говорять, як жити нею, жити з Самим Богом, щоб і Бог жив у нас. Серед них, безперечно, почесне місце посідає святий Іоан, архієпископ Константинопольський. В історію християнства Іоан Золотоустий увійшов як один з основних вчителів моральності, тому говорити про любов було його святим обов'язком. Але він від самого початку нас попереджає, що «істинною любов'ю володіють ті, які православно мислять про Отця, Сина і Святого Духа і відчувають взаємну любов один до одного. Любов сповідує Отця, поклоняється Синові і славословить Духа Святого. Любов не розділяє єдності Тройці» [2, т. 9, кн. 2, с. 593]. Таким чином, залишаючись моралістом, Золотоустий подає розуміння догматичних істин і робить це, звичайно, в контексті поняття любові. Святий у своєму слові «Про любов» розкриває помилку тих, що неправильно вчать про Божественну Тройцю, а, відповідно до цього, не знають справжньої любові. «Не мають цієї любові і ті, які кажуть, що Син Божий є створінням, хоч би й мали вони любов один до одного. Справді, як той, хто любить Отця, може назвати Його Творцем Христа, а не Отцем? Або як може говорити, що любить Сина той, хто стверджує, що Він є створінням? Хоч би людина, яка не любить Сина, і говорила, що любить Отця, насправді вона не має любові до Отця, як свідчить Апостол: “Кожен, хто зрікається Сина, не має і Отця” (1 Ін. 2: 23). Не мають цієї любові і ті, які називають створінням Духа Святого, хоча вони вочевидь сповідують і люблять Отця, бо коли хто не має Духа Христового, той не Його» [2, т. 9, кн. 2, с. 592].

Святий Іоан Золотоустий володіє надзвичайним талантом високе богословське вчення подавати за допомогою реальних

подій, доводячи, що вчення Церкви для нього особисто не суха теорія, а життя. У викладенні поняття про любов святий Іоан показує найперше ту могутню силу любові, яка перетворює пристрасні чуттєві враження в образ Небесного Царства: «Роздавати своє вочевидь сумно, але любов робить це приємним; брати чуже вочевидь приємно, але любов не дозволяє вважати це приємним, а примушує уникати, як злочинного; погано говорити про інших для всіх здається приємним, але любов називає це низьким, а добре говорити – приємним, бо ніщо настільки не приємне, як хвалити того, кого ми любимо. А ще: гнів має в собі деяку приємність, але коли є любов, його не може бути, вона вповні знищує його. Хоча улюблений образить люблячого, то гніву не буде, а будуть сльози, умовляння, прохання, – настільки далеко (любов) від роздратування! Коли вона бачить того, хто грішить, то плаче і тужить, і ця скорбота приносить їй задоволення. Сльози і скорбота любові приємніші за всякий сміх і за всяку радість. Не настільки відчують насолоду ті, що сміються, як ті, що плачуть над улюбленим» [2, т. 10, кн. 1, с. 388].

Євангеліє чітко проголошує дві найголовніші заповіді – два основних принципи християнського життя: любити Бога і любити ближнього, як самого себе. На противагу спробам звести любов до Бога до якогось слабо відчутного в душі почуття, святий Іоан вказує на суть цієї заповіді, стверджуючи, що любити Бога, хоча ми Його не бачимо, можливо, як і любити людину, котра перебуває поруч із нами: «Нехай ніхто не говорить мені: як я можу любити Бога, Якого не бачу? Ми багатьох любимо, хоч їх не бачимо, як наприклад: відсутніх друзів, дітей, батьків, родичів і домашніх, однак те, що ми їх не бачимо, ніскільки не стає на заваді, а саме це і запалює особливу любов, підсилює прихильність» [2, т. 5, кн. 1, с. 171].

У спілкуванні між людьми, на думку святого, має панувати не просто мир, не просто терпимість один до одного, а справжня любов, бо лише так ми виявляємося послідовниками Христа. У бесіді на послання апостола Павла до Тита Іоан Золотоустий зауважує про стосунки між чоловіком та жінкою так: «Не просто сказав (Апостол): повинні бути в мирі, але “любити чоловіків”, бо коли між ними буде любов, тоді між ними не будуть виникати ніякі розбіжності, а крім того, від любові народжуються й інші блага» [2, т. 11, кн. 2, с. 460].

Досить глибоко цей видатний церковний ритор з'ясує ознаки істинної любові. Для кожного, хто хоч раз перечитував Новий Завіт, найбільш повним у з'ясуванні християнського ро-

зуміння любові видається уривок із першого послання апостола Павла до коринфян, який уже традиційно називають «гімном любові». Святитель Іоан присвячує кілька бесід саме цьому місцю Писання Нового Завіту і повчає своїх слухачів не лише бачити й розуміти суть любові у християнстві, а жити, приймаючи любов основою свого життєвого шляху.

Як і в апостола Павла, так і в творах константинопольського святителя, поняття любові насамперед асоціюється із величною справою, яку заради спасіння людства звершує Христос. Святитель Іоан Золотоустий, на прикладі благовісницьких трудів апостола Павла, вказує, якою могутньою і всеохоплюючою є любов Господа до людини. Живучи нею, апостол щоденно і постійно піклується про різні Церкви і християнські громади, про духовний стан коринфян, македонян, галатів, і взагалі всіх людей. Вказуючи на цю Павлову ревність, святитель підкреслює, що апостол піклується не лише загалом про всю землю і цілі народи, а про кожну людину зокрема. Він, до речі, пише окремі послання до Тимофія, до Тита, до Филимона, піклується щодо вирішення справи Онисима, дає настанови щодо коринфського перелюбника. Причому апостол не звертав увагу на те, що хтось був грішником і потребував заступництва, а зважав на те, що це була людина – найцінніша істота для Бога, за яку Отець не пощадив навіть Свого Єдинородного. Тому Золотоустий наголошує: «Такою є любов у Бозі: вона, маючи коріння і відплату вгорі, на небесах, не припиняється нічим людським... Не говори мені, що такий-то є втікачем, розбійником, злодієм, сповненим безліччю зла або що він злидений і нещасний, нічого не вартий, не заслуговує будь-якого слова. Ти подумай, що і за нього помер Христос, і це для тебе буде достатньою основою всіляко подбати про нього. Подумай, яким має бути той, кого Христос так ушанував, що не пожалів навіть Своєї Крові» [2, т. 3, кн. 1, с. 380–381].

З огляду на це, виявляється надзвичайно важливим вміння відрізнити істинну любов від чуттєвої пристрасті. У формуванні та вдосконаленні цього вміння добру допомогу подає вищезгадане послання апостола Павла до коринфян, а саме уривок з нього – гімн любові. Святитель Іоан присвятив цьому місцю Нового Завіту дві поширені бесіди, в яких зі скрупульозністю науковця-дослідника поступово аргументовано доводить, користуючись Павловими словами, суттєві ознаки любові.

Повторюючи апостола Павла, святитель ставить на перше місце таку ознаку, як довготерпіння. Чому для Іоана Золотоус-

того ця риса є настільки важливою? Відповідь на це запитання святитель висловлює за допомогою такого влучного порівняння: «Довготерпіння... корінь усякої мудрості... Як іскра, що впала в море, не заподіює йому жодної шкоди, а ще й сама негайно гасне, так усе несподіване, уражаючи довготерпеливу душу, швидко зникає, а її не зачіпає» [2, т. 10, кн. 1, с. 393]. Але все ж таки, надаючи тривалому терпінню такого великого значення, святитель, як і апостол Павло, вказує на генетичний зв'язок, що існує між цією чеснотою та любов'ю: «Однак ця чеснота народжується від любові і тим, які придбали її та користуються нею, приносить велику користь» [2, т. 10, кн. 1, с. 393].

Взаємний зв'язок чеснот саме через любов виявляє бесіда святителя далі. Говорячи про те, що саме по собі терпіння має мало цінності й може легко перетворитися з позитивної риси у протилежну їй негативну – злопам'ятність – святитель показує, що любов подає ліки проти цього небажаного перетворення: «Поглянь: довготерпеливий не завжди милосердний, а коли він не буде милосердним, то його добра якість стає вадою і може перетворитися на злопам'ятність. А любов, подаючи ліки, тобто милосердя, зберігає чесноту чистою» [2, т. 10, кн. 1, с. 394].

Наступна характеристика справжньої любові, про яку говорить апостол Павло, – милосердя. Так, сучасній людині властиво спотворено, неправильно трактувати милосердя. Часто це важливе поняття ототожнюють із простою поблажливістю, лібералізмом. Але ж найпростіші так звані «школярські» визначення милосердя пов'язують поняття милосердя із правдою, що в корені відмінне від звичного попущення на гріх, до якого часто вдається людина. За думкою святителя (і це одноставно підтримують усі святі отці), правильною реакцією на гріх ближнього буде не заплющувати очі на це, стаючи мовчазним співучасником, а вживати заходів, щоб викрити гріх для самого суб'єкта дії і допомогти йому, усвідомивши відступлення, подолати викривлене прикладення своєї волі. Ця думка знаходить своє продовження у творах богословів близького нам часу. Наприклад, святитель Ігнатій (Брянчанінов) показує, наскільки сучасна людина далека від істинного образу любові євангельської, оскільки те, що видимо може бути названим милосердям, насправді являє собою дію, спричинену суто плотськими, тілесними спонуканнями: «Милосердствує в мені марнославство; милосердствує в мені пристрастність; милосердствує в мені кров; але щоб спонукала мене до милосердя заповідь Христова, чиста, свята – цього я не знаходжу в собі. Коли ж я, похмурий

грішник, схаменуся на короткий час і забажаю бути милосердним згідно заповіді Христової, то бачу, що повинен вчинити серцю моему жахливе насильство. Викривається сердечна недуга моя святою заповіддю! Переконуваний нею, визнаю себе за еством милосердного – жорстокосердим, людиноненависником по відношенню до Євангелія. Моє серце згідне бути милосердним за порухами крові, але бути милосердним за заповіддю – це для нього розп'яття... Я зобов'язаний примушувати себе бути милосердним» [5, с. 321–322].

Своєрідне примушування до милосердя в житті впалої людини святий Іоан Золотоустий порівнює із поводженням жадібної людини з матеріальними цінностями: «Як жадібні до грошей не наважуються витратити їх, а згідні краще залишатися у скрутному становищі, ніж бачити їхнє зменшення, так і той, хто має до іншого любов, погодиться краще терпіти тисячі прикрощів, ніж бачити, що його улюблений терпить шкоду» [2, т. 10, кн. 1, с. 388].

Святий Іоан Золотоустий дуже точно зауважує, що любов не тільки виправляє негативні порухи душі, але й навіть не дає їм виникнути із самого початку. «Зверни увагу, – написано у вказаній бесіді святих, – як (Апостол) ставить їй похвалою не тільки те, що вона має, але й те, чого не має: вона, каже, з одного боку, виявляє благочестя, а з іншого знищує гріхи або, краще сказати, не дає їм навіть зародитися» [2, т. 10, кн. 1, с. 394–395].

Очевидним є той факт, що людські страждання часто пов'язані з нестачею, дефіцитом любові у повсякденному житті. За всю історію існування світу бачимо велику трагедію людського буття, що сталася через втрату живого зв'язку з Богом. Людина перестала любити по-справжньому, тобто жертвовно, до самозречення, і, разом з тим, перестала сама відчувати Божу любов до неї. Тут з'являються нові почуття, заражені гріхом, відбувається підміна понять, на місце жертвовності приходить егоїзм. Усе це призводить до того, що людина відчуває себе самотньою, всіма залишеною і нікому не потрібною. І часто це приводить її до такого безумства, що дехто зважається покінчити життя самогубством. Цієї проблеми не може вирішити жодна наука. А на питання, як допомогти таким людям, гарну відповідь і формулу дає психіатр із двадцятирічним стажем: «Любов. Тільки любов'ю можна допомогти таким людям» [3, с. 3].

Людина створила ілюзорний світ і почала жити в ньому. Після гріхопадіння вона втратила розум, і Бог-Любов став для неї тираном. Уже в раю Адам почав ховатися, як безумний, від

Бога, бо злякався Того, Кого до гріха знав тільки як Любов. І цей світ стає для нас школою любові. Справді, любити треба навчитися, а для цього слід докласти чимало зусиль. Любити може тільки християнин, бо лише він може навчитися цієї чесноти, лише він знає, що у ній вся суть людського життя.

Усе це добре усвідомлюючи, святий Іоан Золотоустий дуже багато уваги приділяє поняттю любові. Досліджуючи Священне Писання і тлумачачи апостола Павла, він говорить: «Павло називає любов матір'ю всіх благ і віддає перевагу їй перед чудотворіннями та іншими даруваннями... Коли є діадема любові, то вона достатньо виділяє істинного Христового учня не тільки для нас, але й для невіруючих» [2, т. 10, кн. 1, с. 390–391]. Для підтвердження правильності цієї думки святий наводить слова Господа Ісуса Христа, Який говорить: «З того знатимуть усі, що ви Мої ученики, якщо будете мати любов між собою» (Ін. 13: 35).

Саме за цією ознакою пізнається кожен Христовий ученик, і тому вона важливіша за всі чудеса і знамення. Уважно слідуючи за вченням апостола Павла, святий доводить, що без любові взагалі немає ніякої користі ані від віри, ані від знань, ані від пророцтва, ані від дару мов і зцілень. Навіть досконале життя і мучеництво не принесуть ніякого плоду, якщо не мають за матір для себе любов, якщо вона не стоїть в їхній основі: «Любов змінює саму сутність речей і неодмінно приносить із собою всі блага. Важке вона робить легким і зручним, благочестя представляє привабливим, а гріх огидним» [2, т. 10, кн. 1, с. 387].

Таким чином, християнське розуміння любові не припускає ані тіні егоїстичних прагнень, а, навпаки, звеличує готовність самопожертви заради ближнього (не обов'язково жертва життя, а й прості буденні речі: допомогти, поспівчувати, вислухати, просто бути поруч) як головну ознаку любові істинної: «Не може бути закладена основа радості доти, поки ми не будемо вважати щастя інших своїм власним і блага ближнього сприймати як власні. А це може відбуватися не інакше, як тільки за умови, що в нас візьме гору сила любові. Любов – це корінь, джерело і мати усього доброго... любов не робить ближньому зла, де панує любов, там не буває Каїна, котрий убиває брата» [2, т. 2, кн. 1, с. 582]. Навіть вигнання не відвернуло святого Іоана Золотоустого від турботи про паству: «Його втома, пригнічення, сам смуток заслання в містечко на окраїні імперії – все зникало при першій згадці про обов'язок, що вимагав виконання своїх зобов'язань» [4, с. 230].

Отже, кожен християнин, як заповідає Син Божий, повинен любити своїх ближніх так, як Христос Спаситель полюбив усіх

нас. Тому сповідання віри в Христа, Сина Божого немислиме без діяльного виявлення любові до своїх ближніх. Та не тільки за- для виконання заповідей Господніх той, хто вірує в Нього, повинен любити свого ближнього, а ще й тому, що всі християни, як члени Церкви Христової, «яка є тіло Його» (Еф. 1: 23), становлять «одне тіло у Христі, а окремо один одному є члени» (Рим. 12: 5). Тому не може християнин, як член тіла Христового, не боліти ду- шею, коли терпить інший член того ж тіла, не може він, з тієї ж причини, не радіти з тими, хто радіє, і не плакати з тими, хто пла- че (Рим. 12: 15), своїми братами по вірі. І що більше християнин зростає у вірі, то чуйнішим стає він до потреб своїх ближніх, то яскравіше виявляється в його житті діяльна любов до ближніх.

Кожне богословське поняття втрачає своє значення, коли ми оперуємо ним лише як терміном, а не сприймаємо як вказівку та спонування до діяльності. В питанні висвітлення поняття лю- бові ця позиція є особливо вагомою, бо любов – основа христи- янського життя. Та досягнути будь-якої мети можна з легкістю тоді, коли ми маємо перед собою приклад успішного виконання поставленого завдання. Саме в такому значенні ми сприймаємо повчання святителя Іоана Золотоустого, адже його твори були наслідком його власного життєвого досвіду, тобто були написані під впливом глибокого переживання богоспівкування.

На основі творів святителя з'ясовано головні характеристики любові. Показано, що вчення Іоана Золотоустого повністю то- тожне загальноцерковному вченню, оскільки святитель користу- ється положеннями Священного Писання та інших святих отців, а його власні міркування стали матеріалом для богословських праць наступних поколінь представників християнської науки.

1. Біблія: Книги Священного Писання Старого та Нового Завіту. – К.: Видання Київської Патріархії Української Православної Церкви Київського Патріарха- ту, 2004. – 1407 [8] с.
2. Іоан Золотоустий, свт. Повне зібрання творінь / під ред. Святійшого Патріарха Київського і всієї Руси-України Філарета (Денисенка); [пер. прот. Михайла Ма- русяка]. – К.: Видавничий відділ УПЦ Київського Патріархату, 2010. – Т. I–XII.
3. Живи! Разговор с самоубийцей / сост. Д. Семеник. – М.: Приход храма Свята- го Духа сошествия, 2010. – 252 с.
4. Крестный путь Иоанна Златоуста / сост. Орлова О. В. – М.: Адрес-Пресс, 2002. – 400 с.
5. Лазар, архим. Грех и покаяние последних времен. О тайных недугах души. – М.: Изд. Сретенского монастыря, 2003. – 415 с.
6. Максим (Исповедник), преп. Главы о любви. – К.: Издание Свято-Михайлов- ского храма памяти жертв Чернобыля, 1997. – 96 с.
7. Яннарас Христос, проф. Вера Церкви. Введение в православное богословие. – М., 1992. – 232 с.